

SKIRTINGUS NUSIKALTIMUS PADARIUSIŲ PILNAMEČIŲ NEUTRALIZACIJOS: ĮVAIROVĖ, PAPLITIMAS, SĄSAJOS SU KRIMINALINE PATIRTIMI

Viktorija Tarozienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. 266 76 05
El. paštas: viktorija.taroziene@gmail.com

Remiantis socialinės informacijos apdorojimo modeliu (Crick and Dodge, 1994), papildytu neutralizacijos procesu (Sykes and Matza, 1957), straipsnyje analizuojamos turtinius, mišrius, smurtinius ir neteisėto disponavimo nusikaltimus padariusių pilnamečių vyrų neutralizacijos: jų įvairovė ir paplitimas skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų grupėse bei priklausomybė nuo nuteistųjų kriminalinės patirties. Neutralizacijos įvertintos smurto neutralizacijos skale (Agnew, 1994) ($n = 161$) ir analizuojant pusiau struktūruotus interviu apie tiriamųjų padarytą nusikaltimą ($n = 67$). Tyrimo rezultatai parodė, kad pilnamečių nuteistųjų neutralizacijų naudojimas susijęs su šių asmenų padaryto nusikaltimo pobūdžiu. Nusikaltimus, turinčius smurto komponentą (mišrius, smurtinius) padarę tiriamieji dažniausiai naudojo atsakomybės neigimo ir aukos neigimo neutralizacijas. Nusikaltimus be smurto komponento (turtinius, neteisėto disponavimo) padarę tiriamieji dažniausiai naudojo žalos neigimo neutralizacijas. Turtinius nusikaltimus padarę nuteistieji žalos neigimo neutralizacijas, o smurtinius nusikaltimus padarę asmenys – aukos neigimo neutralizacijas naudojo dažniau, negu kitus nusikaltimus padarę tiriamieji ($p < 0,01$). Nustatyta, kad pilnamečiai nuteistieji vienu metu gali naudoti keletą skirtingų neutralizacijų, ir tai, tikėtina, sustiprina neutralizacijos efektą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad neutralizacijų naudojimas nepriklauso nuo nuteistųjų kriminalinės patirties, taip pat nuo kriminalinės patirties ir padaryto nusikaltimo pobūdžio sąveikos.

Pagrindiniai žodžiai: neutralizacija, nusikalstamas elgesys, kriminalinė patirtis.

Su nusikalstamu elgesiu susijusio socialinės informacijos apdorojimo ypatumai tiriami nuo praeito amžiaus vidurio (Sykes and Matza, 1957). Sąvokomis „neutralizacijos“, „moralinio pateisinimo mechanizmai“, „nusikalstamas mąstymas“, „mąstymo klaidos“, „kriminalinio mąstymo stiliai“ ir kai kuriomis kitomis įvardijami socialinės informacijos apdorojimo būdai, kurie lemia savitą informacijos apie save ir kitus interpretavimą ir sudaro prielaidas formuoti nusikalstamo elgesio reakcijas

(Sykes and Matza, 1957; Bandura, 1990; Walters, 2006). Literatūroje analizuojami santykinai pastovūs, su įvairiu nusikalstamu elgesiu susiję socialinio žinojimo vienetai, pavyzdžiui, nusikalstamo elgesio scenarijai, kognityvios schemas (Wiener et al., 2002; Polaschek et al., 2004; Snowden et al., 2004; Marziano et al., 2006; Mann and Hollin, 2007; Yun and Roth, 2008; Polaschek et al., 2009 ir kt.), ir su nusikalstamu elgesiu susiję socialinės informacijos apdorojimo procesai, pavyzdžiui, neutralizacijos, mora-

linio pateisinimo būdai (Sykes and Matza, 1957; Bandura, 1990). Tačiau dauguma šių darbų atspindi atskirus socialinės informacijos apdorojimo aspektus, juose tik užsimenama apie su kriminalinės patirties didėjimu susijusius socialinės informacijos apdorojimo ir elgesio pokyčius suaugusiojo amžiuje. Be to, stokojama teorinių modelių, kuriuose būtų smulkiai aprašytas suaugusių asmenų su nusikalstamu elgesiu susijęs socialinės informacijos apdorojimas. Šiame straipsnyje analizuosime skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių neutralizacijas, kurios yra specifinis, būtent nusikaltimus darantiems asmenims būdingas socialinės informacijos apdorojimo procesas (Sykes and Matza, 1957). Remsimės N. R. Crick ir K. A. Dodge (1994) *socialinės informacijos apdorojimo* modelių, kuris leidžia paaiškinti neutralizacijų vietą socialinės informacijos apdorojimo procese ir daryti prielaidas apie pakartotinio nusikalstamo elgesio poveikį neutralizacijų naudojimui.

Neutralizacijos ir nusikalstamas elgesys. G. M. Sykes ir D. Matza (1957) neutralizacijų „teorija“, o tiksliau, neutralizacijos samprata, yra vienas pirmųjų bandymų aprašyti su nusikalstamu elgesiu susijusius informacijos apdorojimo procesus, jų turinį ir daromas informacijos apdorojimo klaidas. Esminė neutralizacijos sampratos prielaida, kurią pagrindė vėlesnių empirinių tyrimų rezultatai (Visu-Petra et al., 2008), yra ta, kad teisės pažeidėjai turi ne savitą ir priešingą visuomenės normoms normų sistemą, bet visuotinai priimtoje normų sistemoje savitai interpretuoja socialines situacijas, atskirus jų aspektus ir savo (nusikalstamą) elgesį. Savo pačių vertinamas taisyklės ir vertybės pažeidžiantys asmenys naudoja kognityvias priemones, padedančias išlaikyti psichinę

pusiausvyrą esant socialinio žinojimo ir elgesio neatitikimui, taip pat sumažinti kaltę ir gėdą, kylančią pažeidus vidinius ar visuomenės reikalavimus (Maruna and Mann, 2006). Asmens nesuvoktus nusikalstamo elgesio pateisinimus G. M. Sykes ir D. Matza (1957) pavadino *neutralizacijomis* ir aprašė penkis jų būdus: 1) atsakomybės neigimo; 2) žalos neigimo; 3) aukos neigimo; 4) smerkiančiųjų pasmerkimo; 5) apeliacijos į svarbesnes aplinkybes (Sykes and Matza, 1957).

Tyrimai rodo, kad skirtingus nusikaltimus padariusiems asmenims būdingos savitos neutralizacijos. Nustatyta, kad už vagystes suimti nepilnamečiai dažniausiai naudojo keturių kategorijų neutralizacijas: rizikos ir žalos neigimo, atsakomybės neigimo ir kitų pasmerkimo (Chi-mei, 2008), o automobilių vagystės padarę pilnamečiai – aukos neigimo neutralizacijas (Copes, 2003). B. Byers ir bendraautoriai (1999) parodė, kad tautinės mažumas puldinėjantiems paaugliams būdingos aukos ir žalos neigimo neutralizacijos. K. Henning (2005) ir bendraautoriai atskleidė, kad namuose smurtauojantys asmenys, tiek vyrai, tiek moterys, yra linkę atsakomybę už nusikaltimus priskirti partneriui, taip pat neigti paskutinius smurto atvejus ir nuvertinti nusikaltimo žalą. Tačiau žinių apie skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų neutralizacijas turima vis dar labai nedaug (Maruna and Copes, 2004; Maruna and Mann, 2006; Chi-mei, 2008), o esami duomenys pasižymi fragmentiškumu: aprašytos nusikaltimus kartu darančių asmenų neutralizacijos (Ball, 1966; Topalli, 2005, 2006), atskleistos vienos rūšies nusikaltimus padariusių asmenų neutralizacijos (Byers et al., 1999; Copes, 2003; Mills and Kroner, 2005; Chi-mei, 2008), ištirtos

tik kai kurios konkrečias nusikaltimus padariusių asmenų neutralizacijos (Henning et al., 2005). Be to, daugumoje darbų tiriamos nepilnamečių naudojamos neutralizacijos (Ball, 1966; Byers et al., 1999; Chi-mei, 2008). Reikia tolesnių tyrimų, kurių rezultatai leistų palyginti skirtingus nusikaltimus padariusių suaugusių asmenų neutralizacijas (Maruna and Copes, 2004). Taip pat nėra darbų, kuriuose būtų analizuojamos mūsų šalies nuteistųjų naudojamos neutralizacijos. Praktikoje šie duomenys galėtų būti panaudoti pilnamečiams skirtų nusikalstamo elgesio kognityvių korekcijos priemonių efektyvumui didinti.

Duomenų trūksta ne tik apie neutralizacijų įvairovę ir paplitimą skirtingus nusikaltimus linkusių daryti suaugusių asmenų grupėse, bet ir apie jų įtvirtinimo būdus bei pokyčius didėjant kriminalinei patirčiai. G. M. Sykes ir D. Matza (1957) teigė, kad neutralizuoti išmokstama asocialiai elgiantis ir kad tai yra vienodai būdinga mažą ir didelę kriminalinę patirtį turintiems asmenims. Ši teiginį patvirtina ir kai kurių empirinių tyrimų rezultatai. R. A. Ball (1966) nustatė, kad daugiau ar mažiau į kriminalinę veiklą įsitraukę 15–19 metų jaunuoliai nesiskyrė neutralizacijų naudojimu. Panašius duomenis skelbia ir H. Copes (2003). Ištyręs didelę ir mažą automobilių vagysčių patirtį turinčius nuteistuosius jis nustatė, kad tiriamieji nesiskyrė neutralizacijų naudojimo dažnumu (Copes, 2003). Tačiau kai kurie tyrėjai mano, kad neutralizacijos gali būti reikalingesnės ir naudojamos tų asmenų, kurie nėra visiškai susitapatinę su kriminaliniu pasauliu ir jo vertybėmis, – tai jaunesni, rečiau nusikalstantys, neturintys didelės kriminalinės patirties asmenys. Manoma, kad kuo labiau asmuo įsitraukia

į nusikalstamą veiklą, tuo turi mažesni poreikį naudoti neutralizacijas (Maruna and Copes, 2004). Šias prielaidas iš dalies patvirtina J. G. McCarthy ir A. L. Stewart (1998) tyrimo, kurio dalyviai buvo vagystės ir nusikaltimus asmenims padarę nuteistieji, rezultatai. Tyrėjos nustatė, kad dažnai nusikalstantys turtinius nusikaltimus padarę asmenys, palyginti su retai nusikalstančiais, rečiau naudojo neutralizacijas pateiktose hipotetinėse vagysčių situacijose, o situacijose, kuriose buvo aprašyti nusikaltimai asmenims, dažniau. Dažnai nusikalstantys smurtinius nusikaltimus padarę tiriamieji, palyginti su retai nusikalstančiais, rečiau naudojo neutralizacijas hipotetinėse smurtinių nusikaltimų situacijose, o situacijose, kuriose buvo aprašytos vagystės, dažniau (McCarthy and Stewart, 1998). Taigi didėjanti kriminalinė patirtis gali nevienodai paveikti skirtingų neutralizacijų naudojimą: sumažinti neutralizacijų, kurios susijusios su asmeniui būdingu nusikalstamu elgesiu, naudojimą, ir neturėti poveikio kitų neutralizacijų naudojimui. Iš tiesų, duomenys apie poreikį naudoti neutralizacijas kintant kriminalinei patirčiai yra gana negausūs ir prieštaringi, tačiau aktualūs norint suprasti nusikalstamą elgesį lemiančius kognityvius veiksnius ir vyresnių teisės pažeidėjų nusikalstamo elgesio pokyčius. Taip pat jie galėtų padėti geriau paaiškinti vieno asmens nusikalstamo elgesio pobūdžio pasikeitimo atvejus, kurie aprašyti kriminologinėje literatūroje (Reiss and Farrington, 1991).

Socialinės informacijos apdorojimo modelis. N. R. Crick, K. A. Dodge (1994) socialinės informacijos apdorojimo modelyje aprašyti šeši informacijos apdorojimo etapai: 1) signalų kodavimo, 2) signalų interpretavimo, 3) tikslų išaiškinimo, 4) galimų

reakcijų generavimo, 5) reakcijų įvertinimo ir pasirinkimo, 6) elgesio įgyvendinimo. Modelis apima tiek pastovius socialinio žinojimo vienetus, tiek socialinės informacijos apdorojimo procesus ir jų sąveikas. Jis aprašo, kaip socialinės informacijos apdorojimas vyksta konkrečioje situacijoje, taip pat kokie kognityvūs pokyčiai galimi kartojantis tam tikroms situacijoms. Be to, jį naudojant galima paaiškinti įvairaus elgesio (asocialaus ir prosocialaus) formavimąsi ir įsitvirtinimą (Dodge, 1993).

Nors socialinės informacijos apdorojimo modelis sukurtas paaiškinti vaikų asocialaus elgesio atsiradimą (Dodge and Coie, 1987; Dodge, 1993; Crick and Dodge, 1994; Dodge and Schwartz, 1997; Dodge and Rabine, 2004 ir kt.), pastaruoju metu atliekama vis daugiau tyrimų, kuriuose juo remiantis interpretuojamos vyresnio amžiaus asmenų socialinės informacijos apdorojimo ir elgesio sąsajos (Keltikangas-Järvinen, 2001; Nas et al., 2005; Pettit et al., 2010). Tai įmanoma dėl to, kad modelis gana universalus, o kiekviename jo etape aprašyti procesai gali būti taikomi aiškinti ne tik vaikų, bet ir vyresnio amžiaus žmonių socialinės informacijos apdorojimą. Suaugusių ir nepilnamečių teisės pažeidėjų socialinės informacijos apdorojimo panašumai susiję su bendromis socialinio žinojimo vienetų formavimo ir socialinės informacijos apdorojimo tendencijomis (Crick and Dodge, 1994), tačiau būtina atsižvelgti į kai kuriuos galimus nepilnamečių ir suaugusių asmenų socialinės informacijos apdorojimo skirtumus. Suaugusiųjų didesnė, tačiau vienpusiška asociali patirtis gali lemti didesnę ir sudėtingesnę asocialių žinojimo vienetų „duomenų bazę“ (Schank and Abelson, 1977; Huesmann and Eron,

1992; Crick and Dodge, 1994), stipresnį šių vienetų įtvirtinimą (Collins and Read, 1994; Crick and Dodge, 1994; Берковиц, 2002), taip pat tendencingesnį ir automatišką socialinės informacijos apdorojimą (Schneider, 1991; Collins and Read, 1994; Crick and Dodge, 1994; Fontaine and Dodge, 2006; Torbeyns et al., 2004), kuris gali paskatinti skirtingas asocialaus elgesio formas (Dodge, 1993; Crick and Dodge, 1994). Manome, kad socialinės informacijos apdorojimo modelis (Crick and Dodge, 1994), papildytas neutralizacijos procesu (Sykes and Matza, 1957), padėtų tiksliau paaiškinti suaugusių asmenų nusikalstamo elgesio kognityvias prielaidas, taip pat kriminalinės patirties poveikį socialinės informacijos apdorojimui.

Socialinės informacijos apdorojimo modelis, papildytas neutralizacijos procesu. Apibendrinant literatūroje pateikiamas žinias apie neutralizacijas (Sykes and Matza, 1957; Maruna and Copes, 2004) galima formuluoti tokių jų apibrėžimą: neutralizacijos yra išmokti, sąmoningai arba nesąmoningai naudojami tendencingi informacijos apie save ir kitus interpretavimo būdai, padedantys pateisinti „neteisėtą“ elgesį, apsisaugoti nuo vidinių ir išorinių sankcijų, atsirandančių dėl šio elgesio, ir sudarantys prielaidas tokiam elgesiui atsirasti. Kadangi neutralizacijos yra informacijos *interpretavimo* procesai, jos gali būti priskirtos socialinės informacijos apdorojimo antram (signalų interpretavimo) etapui. G. M. Sykes ir D. Matza (1957) minimos kiekvieno teisės pažeidėjo turimos „internalizuotos socialinės normos“ atspindi ilgalaikėje atmintyje saugomus socialinio žinojimo vienetus, kurie dalyvauja visuose socialinės informacijos apdorojimo etapuose. Re-

miantis socialinės informacijos apdorojimo modelių, papildytu neutralizacijos procesu, nusikaltimą padariusio asmens informacijos apdorojimą galima aprašyti taip. Pirmiausia asmuo užfiksuoja signalus apie savo padarytus neteisėtus veiksmus. Kadangi ilgalaikėje atmintyje saugoma informacija į informacijos apdorojimo procesą įsitraukia jau pirmame informacijos apdorojimo etape, tikėtina, kad asmuo gana greitai gali užfiksuoti emocines pasekmes (kalbę ir gėdą), kylančias dėl internalizuotų socialinių normų ir padarytų veiksmų neatitikimo. Taip pat gali būti užfiksuojamos kitų situacijos dalyvių neigiamos reakcijos į neteisėtus veiksmus. Signalų interpretavimo (antrame modelio) etape naudojamos neutralizacijos, kurios padeda pateisinti neteisėtą elgesį ir išvengti neigiamų emocinių išgyvenimų. Trečiame modelio etape keliamas tikslas sukurti tokį elgesio atsaką, kuris padėtų išvengti fizinių ir emocinių sankcijų dėl nusikaltamų veiksmų. Galiausiai pasirenkamos reakcijos, kurios padeda pasiekti šių tikslų, pavyzdžiui, neutralizacijos verbalizuojamos, pateikiami atsiprašymai, pateisinimai ir pan. Dalyvaujant nusikalstančių asmenų grupių veikloje, kartojantis panašioms situacijoms ir panašios informacijos apdorojimo procesui, ilgainiui tikėtini pokyčiai, kuriems vykstant asmuo gali išmokti įvairesnių neutralizacijos būdų (Schank and Abelson, 1977; Huesmann and Eron, 1992), neutralizacijas naudoti dažniau, tiksliau, gali didėti jų parengtis (angl. *priming*) (Collins and Read, 1994; Crick and Dodge, 1994; Берковиц, 2002), taip pat tikėtina, kad jų naudojimas taps vis labiau automatiškas (Schneider, 1991; Higgins, 1990; Collins and Read, 1994; Crick and Dodge, 1994; Fonitane and Dodge, 2006; Torbeyns et

al., 2004) ir tendencingai susijęs su konkrečiomis situacijomis bei nusikalstamo elgesio formomis (Dodge, 1993; Crick and Dodge, 1994).

Šio tyrimo tikslas – nustatyti skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių nuteistųjų neutralizacijas ir įvertinti, ar jų naudojimas priklauso nuo šių asmenų kriminalinės patirties. Straipsnio uždaviniai: 1) atskleisti įvairių neutralizacijų paplitimą skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių nuteistųjų grupėse; 2) palyginti neutralizacijų naudojimą skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių nuteistųjų grupėse; 3) nustatyti, ar mažą ir didelę kriminalinę patirtį turintys nuteistieji vienodai dažnai naudoja neutralizacijas; ar neutralizacijų naudojimas priklauso nuo kriminalinės patirties ir padaryto nusikaltimo pobūdžio sąveikos.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Straipsnyje analizuojami 161 aštuoniolikos–šešiasdešimt šešerių metų ($M = 31,58$, $SD = 10,08$) bausmes Lietuvos pataisos inspekcijose atliekančio pilnamečio vyro duomenys. Vidutinis tiriamųjų teistumų skaičius 2,85 ($SD = 2,02$). Pagal teistumų skaičiaus medianą ($Md = 2,0$) tiriamieji suskirstyti į mažą ir didelę kriminalinę patirtį (trump. „KP“) turinčių asmenų grupes. 1–2 kartus teisti asmenys, priskirti prie mažą KP turinčiųjų grupės ($n = 88$), asmenys, teisti daugiau negu 2 kartus, priskirti prie didelę KP turinčiųjų grupės ($n = 73$). Pagal paskutinio nusikaltimo, už kurį atliko bausmę tyrimo metu, pobūdį nuteistieji suskirstyti į keturias grupes¹: turtinius

¹ Turtiniai nusikaltimai – tai nusikaltimai, aprašyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (LR BK) XXVIII skyriuje (nusikaltimai ir baudžiamieji nusi-

nusikaltimus buvo padarę 37 (22,9 proc.), mišrius – 40 (24,8 proc.), neteisėto disponavimo – 18 (11,2 proc.), smurtinius – 66 (40,9 proc.). Pusiau struktūruotą interviu, kurio duomenys analizuojami šiame straipsnyje, atliko 67 tiriamieji iš 161. Jų demografiniai ir teisiniai duomenys panašūs į kitų: vidutinis amžius 30,63 metų ($SD = 10,17$), vidutinis teistumų skaičius 2,69 ($SD = 2,06$, $Md = 2,0$). Mažą KP turėjo 41, didelę – 26 asmenys. Pagal paskutinio nusikaltimo pobūdį šie tiriamieji pasiskirstė taip: nuteisti už turtinius nusikaltimus 14 (20,9 proc.), už mišrius – 13 (19,4 proc.), už neteisėto disponavimo – 11 (16,4 proc.), už smurtinius – 29 (43,3 proc.).

Duomenų šaltinis ir analizė. Straipsnyje analizuojami duomenys gauti įgyvendinant individualią kognityvią korekcinę elgesio programą „Tik tu ir aš“². Duomenys rinkti

žengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams), išskyrus 180 str. (plėšimai). Mišrūs nusikaltimai – LR BK XXVIII skyriaus 180 str. aprašyti nusikaltimai – plėšimai. Smurtiniai nusikaltimai – tai nusikaltimai, aprašyti LR BK XVII (nusikaltimai žmogaus gyvybei); XVIII (nusikaltimai žmogaus sveikatai), XIX (nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei) skyriuose ir 284 straipsnio 1 punkte (viešosios tvarkos pažeidimas). Neteisėto disponavimo nusikaltimai – LR BK 201 str. (neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas turint tikslą realizuoti ar realizavimas); 259 str. (neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis be tikslo jas platinti); 260 str. (neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu) aprašyti nusikaltimai.

² Individuali kognityvi elgesio korekcijos programa „Tik tu ir aš“ – tai 12 užsiėmimų programa, skirta koreguoti pilnamečių asmenų smurtinį ir kito pobūdžio nusikalstamą elgesį, taip pat su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusį nusikalstamą elgesį. Programos įgyvendinimo metu atliekama detali psichosocialinių, su nusikalstamu elgesiu susijusių veiksmų analizė. Pakviesti į programą ir sutikę joje dalyvauti asmenys pasirašė sutikimą teikti asmeninius duomenis, leisti, kad šie

Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių regionų, Panevėžio, Radviliškio, Druskininkų, Biržų, Plungės, Šilalės, Kupiškio miestų ir rajonų pataisos inspekcijose nuo 2009 metų sausio 1 dienos iki 2009 metų spalio 1 dienos. Atlikta antrinė duomenų analizė – tai jau esančių (anksčiau surinktų) duomenų tolesnė analizė, nesusijusi su tyrimo, kuriam tie duomenys buvo rinkti, tikslais, tačiau susijusi su naujų tyrimų keliamais tikslais (gauti naujų žinių, interpretacijų ir pan.) (Dale et al., 1988; Heaton, 2004). Šio straipsnio autorė kodavo, analizavo ir interpretavo programos įgyvendinimo metu surinktus duomenis.

Įvertinimo būdai ir procedūra. Neutralizacijos buvo nustatytos dviem, dažniausiai neutralizacijų tyrimuose taikomais vertinimo metodais: a) pusiau struktūruotu interviu (Maruna and Copes, 2004; Topalli, 2005; Topalli, 2006; Chi-mei, 2008) ir b) teiginių skale (Ball, 1966; Agnew, 1994; McCarthy and Stewart, 1998; Henning et al., 2005; Hinduja, 2007). Su 67 į korekcinę programą pakviestais ir sutikusiais dalyvauti asmenimis buvo atliktas *pusiau struktūruotas interviu*, kurio metu gauta informacija apie nusikaltimą, už kurį asmuo atlieka bausmę (Priestley, 2008): subjektyviai suvoktas nusikaltimo aplinkybės (laiką, vietą, dalyvius, priežastis, įgyvendinimo būdus, galimus pasirinkimo momentus ir kt.), savo paties ir kitų asmenų dalyvavimą nusikaltimo situacijoje (mintis, jausmus, kalbą ir veiksmus prieš nusikaltimą, jo padarymo metu ir po jo). Pusiau struktūruotų

duomenys būtų naudojami programos efektyvumo vertinimo tikslais. Programos užsiėmimus veda ir ją vykdančius gautus duomenis fiksuoja pamokyti ir sertifikuoti pataisos inspekcijų darbuotojai (psichologai, inspektoriai). Duomenis tyrimui pateikė keturiolika iš šešiolikos Lietuvoje dirbančių programos vadovų.

interview tekstai užrašyti standartinės formos lentelėse (Priestley, 2008).

Smurto neutralizacija vertinta naudojant R. Agnew (1994) *smurto neutralizacijos skalę*. Šią skalę sudaro keturių tarpasmeninių situacijų, kuriose gali būti panaudotas smurtas, aprašymas. Tyrimo dalyviai 5 balų skale turėjo pažymėti, kiek pateisina smurto naudojimą šiose situacijose (5 – „visiškai sutinku“, 1 – „visiškai nesutinku“). Smurto neutralizacijos skalės teiginiai skatina „aukos neigimo“ neutralizaciją, o trečias teiginys („Jeigu žmogus specialiai jus siutina, tai jis nusipelno būti sumuštas“ taip pat gali skatinti naudoti „atsakomybės neigimo“ neutralizaciją (Agnew, 1994)³. Lietuviškos smurto neutralizacijos skalės versijos patikimumo, įvertinto vidinio suderinamumo metodu, rezultatai (Cronbacho $\alpha = 0,76$, $N = 127$) beveik sutampa su skalės kūrėjų pateiktais duomenimis (Cronbacho $\alpha = 0,77$, $N = 1725$) (Agnew, 1994; Tarozenė, 2009). Lietuviško skalės varianto patikimumas, įvertintas pakartotinio matavimo (po trijų mėnesių) metodu taip pat geras (Pearsono koreliacijos koeficientas $r = 0,719$, $p < 0,001$). Tiriančioji faktorinė analizė (KMO = 0,75; taikant Bartleto sferiškumo kriterijų $p < 0,001$) patvirtino vieno faktoriaus, kuriuo galima paaiškinti keturis smurto neutralizacijos skalės teiginius, buvimą. Pirmoji komponentė paaiškino 59,59 proc. duomenų dispersijos, o teiginių faktorinės apkrovos svyravo nuo 0,659 iki 0,822 (ori-

ginalios skalės mažiausia teiginių faktorinė apkrova 0,59 (Agnew, 1994)).

Duomenys apie tiriamųjų amžių, tautybę, išsilavinimą, šeiminių padėčių, teistumų skaičių, bausmės už paskutinį nusikaltimą atlikimo laiką laisvės atėmimo įstaigose ir pataisos inspekcijose gauti iš *sociodemografinių ir teisinių duomenų anketos*. Pataisos inspekcijų darbuotojai (inspektoriai arba inspekcijų psichologai) tiriamojo pateiktus duomenis apie teistumų skaičių ir padarytus nusikaltimus patikrino ir, jei reikėjo, patikslino remdamiesi įrašais nu-teistųjų bylose.

Duomenų apdorojimas. Atliktas kokybinių duomenų, gautų pusiau struktūruoto interviu metu, kodavimas – kategorizacija (Квале, 2003). Kiekvieno tiriamojo „nusikaltimo analizės“ duomenis pirmiausia analizavome patys – identifikavome juose G. M. Sykes ir D. Matza (1957) neutralizacijų klasifikacijoje pateiktas neutralizacijų kategorijas. Tada kiekvienoje neutralizacijų kategorijoje pagal tiriamųjų naudojamų neutralizacijų turinį išskyrėme neutralizacijų subkategorijas. Iš viso nustatėme septyniolika subkategorijų: *atsakomybės neigimo, atsakomybę priskiriant*: 1 – alkoholio poveikiui, 2 – narkotikų poreikiui, 3 – pinigų stokai, 4 – užimtumo stokai, 5 – nesuvokimui situacijos (atsakomybės neigimas (sumažinimas) teigiant nesuvokus situacijos neteisėtumo, grėsmės), 6 – neprognozuojamiems ir nevaldomiems įvykiams, 7 – bausmės išvengimo „iliuzijai“ (atsakomybės neigimas (sumažinimas) suvokus nesant bausmės už neteisėtus veiksmus galimybės: „jei už tai nebūsi nubaustas, vadinasi, nieko blogo nedarau“); *žalos neigimo kategorijoje*: 8 – padarytos žalos neigimo, 9 – ilgalaikių padarinių žalos

³ Programos „Tik tu ir aš“ autorius davė oficialų leidimą programos savininkams Lietuvoje (Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos) versti ir naudoti visus programoje taikomus tyrimo metodus. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos užsakymu programos metodų vertimo ir adaptavimo darbus atliko organizacija „Globali iniciatyva psichiatrijoje“.

neigimo (žalos neigimas (nuvertinimas) neadekvačiai interpretuojant potencialiai žalingus veiksmus ir jų padarinius), 10 – naudos akcentavimo; *aukos neigimo kategorijoje*: 11 – savęs kaip aukos suvokimo, 12 – aukos buvimo neigimo, 13 – liudininkų nebuvimo akcentavimo („niekas nemato, vadinasi, niekas nenukenčia“), 14 – aukos nuvertinimo; *smerkiančiųjų pasmerkimo kategorijoje*: 15 – smerkiančiųjų pasmerkimas; *apeliacijos į svarbesnes aplinkybes kategorijoje*: 16 – apeliacijos į „neabejotinai“ svarbias aplinkybes (apeliacija į „neabejotinai“ svarbias aplinkybes arba vertybes, kuriomis neteisėti veiksmai suvokiami kaip visiškai pateisinami), 17 – atsakomybės pasidalijimo (apeliacija į aplinkybes, kurios suvokiamos kaip lengvinančios asmeninę atsakomybę už nusikaltimą dalį jos priskiriant kitiems asmenims). Vėliau visų tiriamųjų „nusikaltimo analizės“ tekstų kopijas ir lenteles su neutralizacijų subkategorijų sąrašais davėme dviem psichologijos magistro laipsnį turtintiems vertintojams. Subkategorijų sąrašė jie žymėjo, ar tiriamasis naudojo neutralizaciją pasakodamas apie įvykius *prieš nusikaltimą, nusikaltimo metu ir po nusikaltimo* (trimis atkuriamo nusikaltimo laiko momentais) (Maruna and Mann, 2006). „1“ žymėta, jeigu neutralizacijos subkategorija taikyta, „0“ – jeigu netaikyta. Kiekvienas vertintojas neutralizacijas kodavo visų 67 tiriamųjų pusiau struktūruoto interviu tekstuose. Dviejų vertintojų neutralizacijų kodavimo suderinamumas statistiškai reikšmingas (Kendallo τ koeficiento reikšmės nuo 0,763 iki 0,953, $p < 0,001$). Taigi, kiekvienos neutralizacijos subkategorijos naudojimo dažnumas buvo įvertintas 4 balų rangine skale nuo 0 iki 3 (0 – nebuvo taikyta, 1 – buvo taikyta vienu

atkuriamo nusikaltimo laiko momentu, 2 – taikyta dviem atkuriamo nusikaltimo laiko momentais, 3 – taikyta trimis atkuriamo nusikaltimo laiko momentais). Vėliau atlikta statistinė neutralizacijų kategorijų ir subkategorijų analizė naudojant statistinių duomenų analizės socialiniams mokslams paketą SPSS – 18 versiją. Apskaičiuoti vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), procentiniai dydžiai (proc.), chi kvadratas, Kruskalo–Walliso ranginis kriterijus nepriklausomoms imtims, Manno–Whitney–Wilcoksono rangų sumų kriterijus nepriklausomoms imtims, atlikta dviejų faktorių dispersinė analizė (4 x 2 ANOVA).

Rezultatai

Neutralizacijų paplitimas skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų grupėse. Smurto neutralizacijos vidurkis įvertintas smurto neutralizacijos skale (Agnew, 1994) $M = 10,56$ ($SD = 3,36$). Atlikus pusiau struktūruoto interviu apie padarytus nusikaltimus analizę nustatyta, kad nuteisti pilnamečiai vyrai naudoja visų penkių G. M. Sykes, D. Matza (1957) nurodytų kategorijų neutralizacijas. Interviu metu tiriamieji vidutiniškai naudojo 1,28 neutralizacijoss ($SD = 1,46$). Gauta, kad įvairias neutralizacijas nuteisti asmenys naudojo nevienodai dažnai, ir šis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 135,154$, $df = 4$, $p < 0,001$). Dažniausiai buvo naudojamos atsakomybės neigimo (vid. rang. 243,04) ir aukos neigimo (vid. rang. 207,51), kiek rečiau – žalos neigimo (vid. rang. 187,05) ir apeliacijos į svarbesnes aplinkybes (vid.rang. 120,43), rečiausiai – smerkiančiųjų pasmerkimo (vid. rang. 81,96) neutralizacijos. Neutralizacijų koreliacijų analizė parodė, kad kai kurių neutralizacijų ryšys yra statistiškai

1 lentelė. Koreliacijos tarp skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių nuteistųjų naudojamų neutralizacijų

	Neutralizacijų subkategorijos	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Alkoholio poveikis	1,00															
2	Narkotikų poreikis	-0,15	1,00														
3	P pinigų stoka	-0,13	-0,08	1,00													
4	Užimtumo stoka	0,19	-0,04	-0,12	1,00												
5	Situacijos nesuvokimas	0,25*	-0,09	-0,04	0,35**	1,00											
6	Neprognozuojami ir nevaldomi įvykiai	-0,04	0,06	-0,18	-0,18	0,27*	1,00										
7	Bausmės išvengimo iluzija	-0,38**	0,02	-0,01,5	-0,09	-0,10	0,02	1,00									
8	Padarytos žalos neigimas	-0,19	-0,15	-0,15	0,07	0,06	0,15	0,22	1,00								
9	Ilgalaikių padarinių žalos neigimas	-0,043**	0,15	0,31*	-0,13	-0,25*	-0,19	0,29*	0,05	1,00							
10	Naudos akcentavimas	-0,37**	0,10	0,06	-0,06	-0,01	0,01	0,18	0,32**	0,38**	1,00						
11	Savęs kaip aukos suvokimas	0,20	-0,07	-0,29*	-0,10	-0,18	0,20	-0,35**	-0,15	-0,34**	-0,33**	1,00					
12	Aukos buvimo neigimas	-0,07	-0,05	0,01	0,17	0,15	-0,09	0,03	0,01	0,14	0,04	-0,23	1,00				
13	Liudininų nebuvimo akcentavimas	-0,15	0,08	0,13	0,12	0,23	-0,03	0,27*	0,27*	0,41**	0,21	0,43**	0,23	1,00			
14	Aukos nuvertinimas	0,28*	-0,11	-0,10	-0,02	-0,05	-0,02	0,22	-0,16	-0,24	-0,03	0,30*	-0,05	-0,13	1,00		
15	Smerkiančiųjų pasmerkimas	-0,01,3	-0,06	-0,15	0,14	0,25*	0,21	0,20	0,15	-0,02	0,07	-0,05	-0,09	0,06	-0,08	1,00	
16	Apeliacija į „neabejotinai“ svarbias aplinkybes	0,14	0,08	-0,21	0,15	0,06	0,06	-0,14	0,12	-0,12	-0,09	-0,10	-0,07	-0,06	-0,08	0,21	1,00
17	Atsakomybės pasidalijimas	-0,04	-0,09	-0,23	0,02	0,11	0,33**	0,20	0,34**	-0,08	-0,03	-0,01,7	-0,15	0,06	-0,23	0,22	0,41**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

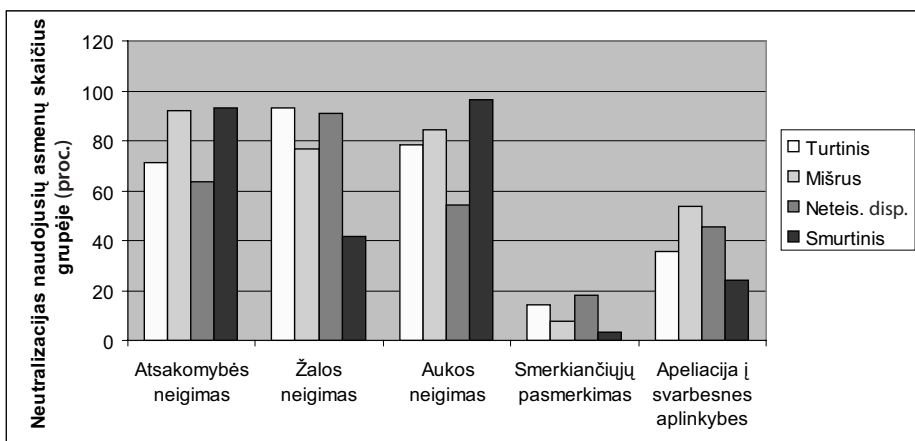
reikšmingas. Statistiškai reikšmingai koreliavo tiek tų pačių, tiek skirtingų kategorijų neutralizacijos (žr. 1-ą lentelę).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad naudojamos neutralizacijos statistiškai reikšmingai susijusios su padaryto nusikaltimo pobūdžiu ($\chi^2 = 65,141$, $df = 12$, $p < 0,001$). Nusikaltimus, turinčius smurto komponentą (mišrius ir smurtinius), padarę tiriamieji dažniau naudojo atsakomybės neigimo ir aukos neigimo neutralizacijas, negu asmenys, padarę nusikaltimus, kuriuose nėra smurto komponento (turtinius, neteisėto disp.). Tiriamieji, kurių nusikaltimuose nėra smurto komponento, dažniau negu asmenys, padarę nusikaltimus, turinčius smurto komponentą, naudojo žalos neigimo ir smerkiančiųjų pasmerkimo neutralizacijas (žr. 1-ą pav.).

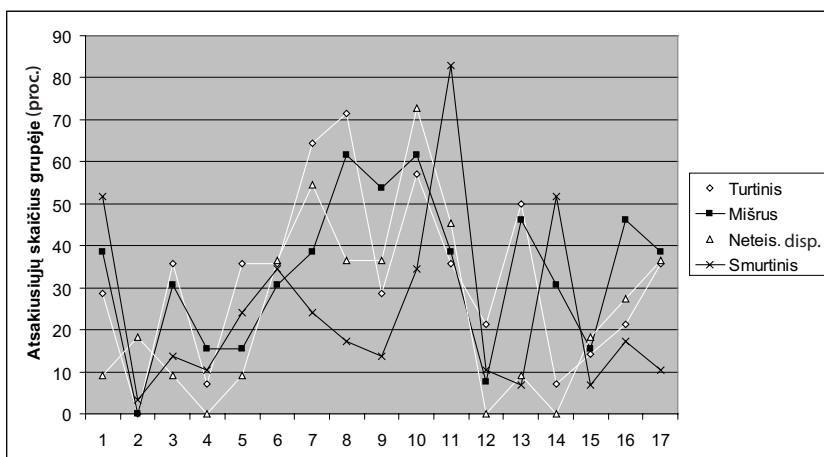
Išsami atsakomybės neigimo neutralizacijų subkategorijų analizė parodė, kad maždaug pusė (51,7 proc.) smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų teigė, jog dėl jų padarytų nusikaltimų kaltas alkoholio poveikis, o 34,4 proc. buvo įsitikinę, jog įvykiai nusikaltimo metu buvo neprognozuojami ir nevaldomi (žr. 2-ą pav.).

38,5 proc. mišrius nusikaltimus padariusių jų grupės asmenų teigė, kad nusikaltimas vyko dėl alkoholio poveikio ir kiek mažiau (30,8 proc.) manė, kad šie įvykiai buvo neprognozuojami ir nevaldomi. Darydami nusikaltimą išvengti bausmės dažniausiai tikėjosi turtinius (64,3 proc.) ir neteisėto disponavimo (54,5 proc.) nusikaltimus padarę tiriamieji. Mažiau negu pusė turtinius nusikaltimus padariusių asmenų (35,7 proc.) teigė, kad nusikalsti juos priverstė pinigų stoka, ir tokia pat dalis tvirtino, kad buvo naivūs ir nesuprato viso nusikaltimo situacijos rimtumo. Apie 35 proc. turtinius ir neteisėto disponavimo nusikaltimus padariusių asmenų teigė, kad nusikaltimai buvo neprognozuojami ir nevaldomi. (žr. 2-ą pav.).

Žalos neigimo neutralizacijų subkategorijų analizė parodė, kad nusikaltimo metu padarytą žalą neigė didžioji dalis turtinius (71,4 proc.) ir daugiau negu pusė mišrius (61,5 proc.) nusikaltimus padariusių nuteistųjų. Nusikaltimo teikiamą naudą pabrėžė dauguma tiriamųjų, padariusių neteisėto disponavimo nusikaltimus (72,7 proc.), ir

1 pav. Neutralizacijos skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų grupėse (apibendrintų neutralizacijų kategorijų analizės rezultatai)

2 pav. Neutralizacijų subkategorijos skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų grupėse

Neutralizacijos: *atsakomybės neigimo*: 1 – alkoholio poveikis, 2 – narkotikų poreikis, 3 – pinigų stoka, 4 – užimtumo stoka, 5 – situacijos nesuvokimas, 6 – neprognozuojami ir nevaldomi įvykiai, 7 – bausmės išvengimo iliuzija; *žalos neigimo*: 8 – padarytos žalos neigimas, 9 – ilgalaikių padarinių žalos neigimas, 10 – naudos akcentavimas; *aukos neigimo*: 11 – savęs kaip aukos suvokimas, 12 – aukos buvimo neigimas, 13 – liudininkų nebuvimo akcentavimas, 14 – aukos nuvertinimas; *smerkiančiųjų pasmerkimo*: 15 – smerkiančiųjų pasmerkimas; *apeliacijos į svarbesnes aplinkybes*: 16 – apeliacija į „neabejotinai“ svarbias aplinkybes, 17 – atsakomybės pasidalijimas.

daugiau negu pusė tiriamųjų, padariusių mišrius (61,5 proc.) ir turtinius (57,1 proc.) nusikaltimus (žr. 2-ą pav.). Aukos neigimo neutralizacijų subkategorijų analizės rezultatai parodė, kad didžiausia smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų grupės dalis (palyginti su kitomis tiriamųjų grupėmis) nusikaltimo situacijoje save suvokė kaip auką (82,8 proc.) ir buvo linkę nuvertinti tikrąsias nusikaltimų aukas (51,7 proc.). Savęs kaip aukos suvokimo neutralizacijas naudojo ne daugiau kaip pusė turtinius, mišrius, neteisėto disponavimo nusikaltimus padariusių tiriamųjų grupėse (žr. 2-ą pav.). Liudininkų nebuvimą nusikaltimo situacijoje pabrėžė apie pusė mišrius (46,2 proc.) ir turtinius nusikaltimus (50,0 proc.) padariusių tiriamųjų (žr. 2-ą pav.). Smerkiančiųjų pasmerkimo neutralizaciją dažniausiai nau-

dojo neteisėto disponavimo nusikaltimus (18,2 proc.), rečiau – turtinius (14,3 proc.) ir mišrius (7,7 proc.) ir tik keletas smurtinius nusikaltimus (3,4 proc.) padariusių asmenų (žr. 2-ą pav.). Apeliacijos į svarbesnes aplinkybes neutralizacijos labiausiai buvo paplitusios mišrius ir neteisėto disponavimo nusikaltimus padariusių tiriamųjų grupėse (apie 40 proc.) (žr. 2-ą pav.).

Neutralizacijų keturiose nusikaltimų grupėse palyginimas. Smurto neutralizacijos skale (Agnew, 1994) įvertintas smurto neutralizacijos lygis keturiose nusikaltimo grupėse statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2 = 1,643$, $df = 3$, $p = 0,650$). Nustatyta, kad skirtingus nusikaltimus padarę asmenys statistiškai reikšmingai skyrėsi pusiau struktūruotame interviu nurodytų naudojamų neutralizacijų skaičiumi ($\chi^2 =$

8,599, $df = 3$, $p = 0,035$). Dažniausiai neutralizacijas naudojo turtinius nusikaltimus padarę tiriamieji (vid. rang. 43,50), rečiausiai – neteisėto disponavimo nusikaltimus padarę asmenys (vid. rang. 22,32). Tiriant, ar skirtingus nusikaltimus padarę asmenys vienodai dažnai naudoja įvairias neutralizacijas, išryškėjo dviejų apibendrintų neutralizacijų kategorijų: žalos neigimo ($p < 0,01$) ir aukos neigimo ($p < 0,01$) statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių (žr. 2-ą lentelę). Kruskalo–Walliso ranginio kriterijaus nepriklausomoms imtims statistika parodė, kad turtinius nusikaltimus padarę nuteistieji žalos neigimo neutralizacijas naudojo dažniausiai, o smurtinius nusikaltimus padarę nuteistieji – rečiausiai iš visų keturių tiriamųjų grupių. Aukos neigimo kategorijos neutralizacijas dažniausiai naudojo asmenys, padarę smurtinius, o rečiausiai – asmenys, padarę neteisėto disponavimo nusikaltimus (žr. 2-ą lentelę).

Skirtingus nusikaltimus padarę asmenys statistiškai reikšmingai skyrėsi septynių subkategorijų neutralizacijų naudojimu. At-

sakomybės neigimo kategorijoje tiriamųjų grupės statistiškai reikšmingai skyrėsi: atsakomybės neigimo atsakomybę priskiriant alkoholio poveikiui ($p < 0,01$), atsakomybės neigimo atsakomybę priskiriant narkotikų poreikiui ($p < 0,01$), atsakomybės neigimo – bausmės išvengimo iliuzijos ($p < 0,05$); žalos neigimo kategorijoje – padarytos žalos neigimo neutralizacijomis ($p < 0,05$); aukos neigimo kategorijoje – savęs kaip aukos suvokimo ($p < 0,01$), liudininkų nebuvimo akcentavimo ($p < 0,01$) ir aukos nuvertinimo ($p < 0,001$) neutralizacijomis (žr. 3-ią lentelę).

Neutralizacijos ir kriminalinė patirtis. Dviejų faktorių dispersinė analizė parodė, kad smurto neutralizacijos lygis mažą ir didelę KP turinčių nuteistųjų grupėse statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($F(1,134) = 0,063$, $p = 0,802$, $\eta^2 = 0,01$). Kriminalinės patirties ir nusikaltimo pobūdžio sąveikos poveikis smurto neutralizacijos lygiui taip pat buvo statistiškai nereikšmingas ($F(3,134) = 0,550$, $p = 0,649$, $\eta^2 = 0,01$). Dviejų faktorių dispersinės analizės rezultatai, pateikti 4-oje

2 lentelė. *Neutralizacijų palyginimas skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų grupėse (apibendrintų neutralizacijų kategorijų analizės rezultatai)*

Neutralizacijos	χ^2	df	p	Vidutiniai rangai			
				Turtinis (N = 14)	Mišrus (N = 13)	Neteis. disp. (N = 11)	Smurtinis (N = 29)
Atsakomybės neigimas	2,445	3	0,485	37,89	31,85	27,09	35,71
Žalos neigimas	13,270	3	0,004**	44,64	40,88	36,64	24,78
Aukos neigimas	17,222	3	0,001**	31,61	33,73	15,00	42,48
Smerkiančiųjų pasmerkimas	2,851	3	0,415	35,86	33,50	37,18	32,12
Apeliacija į svarbesnes aplinkybes	5,143	3	0,162	34,79	40,96	37,32	29,24

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

3 lentelė. Statistiškai reikšmingai besiskiriančios neutralizacijų subkategorijos skirtingus nusikaltimus padariusių nuteistųjų grupėse

Neutralizacijų subkategorijos	χ^2	df	p	Vidutiniai rangai			
				Turtinis (N = 14)	Mišrus (N = 13)	Neteis. disp. (N = 11)	Smurtinis (N = 29)
Alkoholio poveikis	14,589	3	0,002**	26,89	33,04	21,82	42,48
Narkotikų poreikis	10,338	3	0,016**	33,00	33,00	39,09	33,00
Bausmės išvengimo iliuzija	9,302	3	0,026*	43,86	32,04	39,14	28,17
Padarytos žalos neigimas	10,333	3	0,016*	43,14	40,81	30,91	27,71
Savęs kaip aukos suvokimas	15,360	3	0,002**	26,79	26,62	25,36	44,07
Liudininkų nebuvimo akcentavimas	15,271	3	0,002**	42,11	43,15	28,27	28,16
Aukos nuvertinimas	18,270	3	0,001***	25,00	32,38	25,00	42,48

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

lentelėje, rodo, kad neutralizacijų (nustatytų pusiau struktūruotu interviu) vidurkiai mažą ir didelę KP turinčių asmenų grupėse statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p > 0,05$). Taip pat nėra statistiškai reikšmingo kriminalinės patirties ir nusikaltimo sąveikos poveikio neutralizacijų naudojimo dažnumui ($p > 0,05$) (žr. 4-ą lentelę).

Dviejų faktorių dispersinės analizės rezultatai rodo, kad dviejų subkategorijų

neutralizacijų naudojimo dažnumas priklauso nuo KP. Visų grupių didelę KP turintys tiriamieji *atsakomybės neigimo atsakomybę priskiriant neprognozuojamiems ir nevaldomiems įvykiams* ir *aukos neigimo* neutralizacijas naudojo statistiškai reikšmingai dažniau, negu mažą KP turintys asmenys (atitinkamai: $F(1,59) = 6,125$, $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,09$ ir $F(1,59) = 5,663$, $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,08$). Statistiškai reikšmingas kriminalinės

4 lentelė. Neutralizacijų vidurkių palyginimo rezultatai (2 x 4 ANOVA): 1) skirtingą KP turinčių tiriamųjų grupėse, 2) skirtingus nusikaltimus padariusių tiriamųjų grupėse, 3) skirtingus nusikaltimus padariusių mažą ir didelę KP turinčių tiriamųjų grupėse

Neutralizacijos	1		2		3	
	F (1,59)	p	F (3,59)	p	F (3,59)	p
Atsakomybės neigimas	0,021	0,886	0,977	0,410	0,712	0,549
Žalos neigimas	0,322	0,573	3,093	0,034*	0,821	0,487
Aukos neigimas	2,318	0,133	6,022	0,001**	2,118	0,108
Smerkiančiųjų pasmerkimas	0,051	0,823	0,908	0,443	0,296	0,828
Apeliacija į svarbesnes aplinkybes	1,157	0,287	2,539	0,065	1,735	0,170

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

patirties ir nusikaltimo pobūdžio sąveikos poveikis nustatytas *naudos akcentavimo* neutralizacijoms ($F(3,59) = 3,099$, $p < 0,05$, $\eta^2 = 0,136$). Didelę KP turintys turtinius ir mišrius nusikaltimus padarę tiriamieji šias neutralizacijas naudojo rečiau, negu mažą KP turintys asmenys. Neteisėto disponavimo ir smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų grupėse vyraavo priešingos tendencijos: didelę KP turintys asmenys naudos akcentavimo neutralizacijas naudojo dažniau, negu turintys mažą KP.

Gauti rezultatai rodo, kad daugumos neutralizacijų naudojimas nepriklauso nuo tiriamųjų turimos kriminalinės patirties, taip pat nuo kriminalinės patirties bei padaryto nusikaltimo pobūdžio sąveikos. Tai būdinga tiek neutralizacijoms, nustatytoms analizuojant pusiau struktūruotus interviu, tiek smurto neutralizacijos lygiui, įvertintam smurto neutralizacijos skale (Agnew, 1994). Skirtingus nusikaltimus padariusių tiriamųjų grupės statistiškai reikšmingai skyrėsi 7 iš 16 neutralizacijų (subkategorijų) naudojimu (žr. 3-ią lentelę). Taigi galima teigti, kad neutralizacijų naudojimas labiau priklauso nuo padaryto nusikaltimo pobūdžio, o ne nuo turimos kriminalinės patirties.

Rezultatų aptarimas

Neutralizacijos skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų grupėse. Analizuodami savo pačių padarytus nusikaltimus, pilnamečiai nuteistieji neutralizacijas naudojo vidutiniškai 1–2 kartus. Jų naudojamos neutralizacijos statistiškai reikšmingai susijusios su padaryto nusikaltimo pobūdžiu, ir įvairios neutralizacijos buvo nevienodai paplitusios skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų grupėse. Šie rezultatai leidžia teigti, kad neutralizacijos būdingos ir kognityviu

lygmeniu tarpininkauja ne tik vaikų bei paauglių (Ball, 1966; Crick and Dodge, 1994; Chi-mei, 2008), bet ir pilnamečių teisės pažeidėjų skirtingo nusikalstamo elgesio formoms atsirasti. Remdamiesi gautais rezultatais teigiame, kad panašūs neutralizacijos procesai tarpininkauja formuojant panašaus pobūdžio nusikalstamo elgesio atsakus, pavyzdžiui, atsakomybės neigimo kategorijos neutralizacijos labiausiai buvo paplitusios nuteistųjų, kurių nusikaltimuose išreikštas smurto komponentas (padariusių mišrius ir smurtinius nusikaltimus) grupėse, o žalos neigimo – tarp nuteistųjų, padariusių nesmurtinius nusikaltimus (turtinius ir neteisėto disp.). Tačiau kai kurios net panašaus pobūdžio nusikaltimus padariusių pilnamečių asmenų naudojamos neutralizacijos skiriasi, o tai, manome, gali lemti skirtingo pobūdžio nusikalstamą elgesį. Pavyzdžiui, mišrius nusikaltimus padarę asmenys, kaip ir padarę smurtinius nusikaltimus, buvo linkę naudoti atsakomybės neigimo neutralizacijas, tačiau kitaip, negu padarę smurtinius nusikaltimus, dažniau naudojo apeliacijos į svarbesnes aplinkybes neutralizacijas, kurios buvo būdingesnės nusikaltimus be smurto komponento padariusiems asmenims. Šie duomenys turi praktinės reikšmės. Smulkios žinios apie neutralizacijų panašumus ir skirtumus skirtingus nusikaltimus padariusių asmenų grupėse gali padėti numatyti individualų asmens polinkį į tam tikros formos nusikalstamą elgesį. Be to, asmens padarytiems nusikaltimams nebūdingos neutralizacijos gali rodyti, kad formuojasi kognityvios predispozicijos į kitokį nusikalstamą elgesį.

Nors tiriamieji nesiskyrė smurto neutralizacijos lygiu, įvertintu smurto neutralizacijos skale (Agnew, 1994), interviu analizės

rezultatai rodo, kad skirtingus nusikaltimus padarę asmenys nevienodai dažnai naudoja skirtingų kategorijų neutralizacijas (dviejų apibendrintų neutralizacijų kategorijų ir septynių subkategorijų nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp grupių). Galima manyti, kad dažniau naudojamas neutralizacijas skirtingus nusikaltimus padarę asmenys yra geriau įtvirtinę: tikėtina, kad jos dažniau buvo naudojamos praityje ir turi didesnę tikimybę būti naudojamos ateityje, taip paskatindamos daryti naujus, panašaus pobūdžio nusikaltimus (Sykes and Matza, 1957; Crick and Dodge, 1994; Collins and Read, 1994). Atliekant korekcinį darbą ypatingas dėmesys turėtų būti kreipiamas į turtinius nusikaltimus padariusių asmenų padarytos žalos neigimo, aukos neigimo akcentuojant liudininkų nebuvimą neutralizacijas; smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų grupėje – aukos neigimo save interpretuojant kaip auką, aukos neigimo nuvertinant aukas, atsakomybės neigimo atsakomybę priskiriant alkoholio poveikiui neutralizacijas; neteisėto disponavimo nusikaltimus padariusių asmenų grupėje – atsakomybės neigimo atsakomybę priskiriant narkotikų poreikiui; mišrius nusikaltimus padariusių asmenų grupėje – padarytos žalos neigimo ir naudos akcentavimo, aukos neigimo akcentuojant liudininkų nebuvimą bei apeliacijos į „neabejotinai“ svarbias aplinkybes neutralizacijas.

Mūsų gauti duomenys, kad neutralizacijos yra susijusios su nusikaltimo pobūdžiu, sutampa su kitų tyrėjų skelbiamais rezultatais (McCarthy and Stewart, 1998; Henning et al., 2005; Chi-mei, 2008). Nors palyginti skirtingų tyrimų rezultatus dėl nevienodų tiriamųjų grupių ir vertinimo metodų sunku, atliktame tyrime, kaip ir

kituose darbuose, turtinius nusikaltimus padarę asmenys buvo linkę naudoti žalos neigimo, rizikos neigimo (mūsų tyrime: „bausmės išvengimo iliuzija“) (Chi-mei, 2008), smurtinius nusikaltimus – aukos neigimo neutralizacijas (Byers et al., 1999; Henning et al., 2005). Remdamiesi gautais rezultatais, galime papildyti turimas žinias apie neutralizacijas. Pirmiausia, neutralizacijų turinys leidžia daryti prielaidas ne tik koks padaryto nusikaltimo pobūdis, bet ir kokios nusikaltimo aplinkybės. Kad 52 proc. smurtinius nusikaltimus padariusių nuteistųjų atsakomybę už padarytą nusikaltimą priskiria alkoholio poveikiui rodo, jog maždaug pusė jų nusikaltimus padarė būdami neblaivūs. Antra, kai kurios neutralizacijos yra tarpusavyje susijusios, taigi tikėtina, kad jos gali būti naudojamos ne tik po vieną, bet ir po kelias. Galima manyti, kad kelių neutralizacijų derinimas sustiprina neutralizacijos efektą, o naudojant kelias neutralizacijas, sukurama tokia situacijos interpretacija, kuri maksimaliai padeda išvengti vidinių bei išorinių sankcijų dėl neteisėtų veiksmų.

Neutralizacijų naudojimas yra tik vienas iš daugelio socialinės informacijos apdorojimo metu vykstančių kognityvių procesų, tad interpretuojant neutralizacijų poveikį elgesiui būtina atsižvelgti į kitus socialinės informacijos apdorojimo procesus ir jų sąsajas su neutralizacijomis. Pavyzdžiui, smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų savęs kaip aukos suvokimo neutralizacijos gali būti susijusios su netiksliu ir selektyviu situacijos signalų kodavimu, lengviau ir greičiau užfiksuojant agresyviuos signalus (Gouze, 1987; Burks et al., 1999), taip pat atspindėti dėl įtvirtintų antisocialių žinojimo vienetų vykstantį neadekvatų in-

formacijos interpretavimą (Dodge and Coie, 1987; Dodge, 1993; Dodge and Schwartz, 1997). Kai kuriais atvejais neutralizacijų *nebuvimas* gali rodyti socialinės informacijos apdorojimo neadekvatumą. Pavyzdžiui, neteisėto disponavimo nusikaltimus padarę nuteistieji aukos neigimo neutralizacijas naudojo rečiau, negu kitų grupių asmenys. Remiantis tyrimais, rodančiais, kad neutralizacijos naudojamos pateisinti elgesį, kuris suvokiamas kaip neatitinkantis esančių internalizuotų socialinių normų (McCarthy and Stewart, 1998; Maruna and Mann, 2006), galima manyti, kad neteisėto disponavimo nusikaltimus padarę asmenys iš tiesų nesuvokia, kad jų nusikalstamas elgesys taip pat turi aukų, mažai įsisąmonina savo veiksmų padarinius kitiems žmonėms. Šie tyrimo rezultatai svarbūs numatant nusikalstamo elgesio korekcijos priemones, kuriose turėtų būti atsižvelgta ne tik į dominuojančias neutralizacijas ar jų derinius, bet ir į neutralizacijų sąsajas su kitais socialinės kognicijos sutrikimais.

Neutralizacijos ir kriminalinė patirtis. Nustatėme, kad neutralizacijų naudojimas nepriklauso nuo nuteistųjų kriminalinės patirties, tad gauti rezultatai neleidžia pagrįsti S. Maruna ir H. Copes (2004) prielaidos, kad didesnę kriminalinę patirtį turintys asmenys rečiau naudoja neutralizacijas, nes labiau tapatinasi su „nusikaltėlio“ vaidmeniu, ir įvairūs neteisėto elgesio pateisinimai jiems tampa vis mažiau reikalingi. Atliktas tyrimas rodo, kad ir didelę kriminalinę patirtį turintys asmenys naudoja neutralizacijas, todėl, galima manyti, turi galimybių (sąmoningai ar nesąmoningai) skirti socialiai priimtinus ir nepriimtinius veiksmus bei išgyventi kaltę ir gėdą, skatinančias naudoti neutralizacijas. Žinoma, reikia atsižvelgti

į tai, kad tiriamuosius į skirtingos kriminalinės patirties grupes suskirstėme pagal teistumų skaičiaus medianą, o ne pagal kraštutines turimos kriminalinės patirties reikšmes. Mūsų rezultatai nesutampa ir su J. G. McCarthy bei A. L. Stewart (1998) duomenimis, rodančiais, kad didelę kriminalinę patirtį turintys asmenys su konkrečiu nusikalstamu elgesiu susijusias neutralizacijas naudoja rečiau, negu turintys mažą kriminalinę patirtį. Nustatėme, kad įvairių neutralizacijų naudojimas nepriklauso nuo kriminalinės patirties ir nusikaltimo pobūdžio sąveikos. Gauti duomenys labiau patvirtina G. M. Sykes ir D. Matza (1957) prielaidą, kad neutralizacijos perimamos pradinuose nusikalstamo elgesio išmokymo etapuose, o jų naudojimas nėra susijęs su kriminaline patirtimi. Atlikto tyrimo rezultatus galime palyginti su R. A. Ball (1966) tyrimo rezultatais, rodančiais, kad didesnę kriminalinę patirtį turintys jaunuoliai neutralizacijas naudojo taip pat dažnai, kaip ir turintieji mažesnę kriminalinę patirtį. Nustatėme, kad ir pilnamečiams, įvairius nusikaltimus padariusiems įstatymų pažeidėjams būdingos panašios tendencijos, mažą ir didelę kriminalinę patirtį turintys pilnamečiai vyrai nesiskyrė neutralizacijų naudojimo dažnumu.

Taigi, neutralizacijos yra interpretacinis socialinės informacijos apdorojimo procesas. Neutralizacijų turinys susijęs su pilnamečių teisės pažeidėjų skirtingo pobūdžio nusikalstamu elgesiu, o įvairius nusikaltimus padarę pilnamečiai linkę naudoti skirtingas neutralizacijas. Tai, kad tiriamieji naudoja po kelias neutralizacijas, o kai kurios neutralizacijos statistiškai reikšmingai koreliuoja, rodo, kad vienu metu gali būti naudojamos kelios skirtingos

neutralizacijos – taip sustiprėja jų daromas poveikis. Kriminalinės patirties dydis, taip pat kriminalinės patirties ir nusikaltimo pobūdžio sąveika neturi reikšmės neutralizacijų naudojimo dažnumui. Pastarieji rezultatai paremia G. M. Sykes ir D. Matza (1957) prielaidą, kad neutralizacijos perimamos pradinuose nusikalstamo elgesio išmokymo etapuose, o jų naudojimo lygis nėra susijęs su kriminalinės patirties dydžiu. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia kalbėti tik apie nesamus kiekybinius skirtingą kriminalinę patirtį turinčių asmenų neutralizacijų pokyčius. Kriminalinės patirties poveikį kokybiniam neutralizacijų naudojimui aspektams (automatiškumo lygiui, suaktyvinimo parengčiai) galėtų atskleisti tolesni šios srities tyrimai. Straipsnyje pristatyti rezultatai atspindi tik keturių rūšių nusikaltimus (turtinius, mišrius, smurtinius, neteisėto disponavimo) padariusių pilnamečių vyrų neutralizacijų naudojimą. Tolesni darbai galėtų atskleisti kitus, pavyzdžiui, seksualinius nusikaltimus padariusių asmenų, taip pat moterų neutralizacijų ypatumus.

LITERATŪRA

Agnew R. The techniques of neutralization and violence // *Criminology*. 1994, vol. 32 (4), p. 555–580.

Ball R. A. An empirical exploration of neutralization theory // *Criminologica*. 1966, vol. 4 (2), p. 22–32.

Bandura A. Selective activation and disengagement of moral control // *Journal of Social Issues*. 1990, vol. 46 (1), p. 27–46.

Byers B., Crider B. W., Biggers G. K. A study of hate crime and offender neutralization techniques used against the Amish // *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 1999, vol. 15 (1), p. 78–96.

Burks V. S., Laird R. D., Dodge K., Pettit G. S., Bates J. E. Knowledge structures, social information

Išvados

1. Pilnamečių nuteistųjų naudojamos neutralizacijos statistiškai reikšmingai susijusios su šių asmenų padaryto nusikaltimo pobūdžiu.
3. Nusikaltimus, turinčius smurto komponentą (mišrius, smurtinius) padarę nuteistieji dažniausiai naudoja atsakomybės neigimo ir aukos neigimo neutralizacijas. Nusikaltimus be smurto komponento (turtinius, neteisėto disponavimo) padarę nuteistieji dažniausiai naudoja žalos neigimo neutralizacijas.
6. Turtinius nusikaltimus padarę nuteistieji žalos neigimo neutralizacijas, o smurtinius nusikaltimus padarę asmenys – aukos neigimo neutralizacijas naudoja dažniau, negu kitus nusikaltimus padarę tiriamieji.
7. Pilnamečiai nuteistieji vienu metu gali naudoti keletą skirtingų neutralizacijų.
8. Beveik visų neutralizacijų naudojimas nepriklauso nuo nuteistųjų kriminalinės patirties, taip pat nuo kriminalinės patirties ir padaryto nusikaltimo pobūdžio sąveikos.

processing and children's aggressive behavior // *Social Development*. 1999, vol. 8, p. 220–236.

Chi-mei J. L. Neutralization techniques, crime decision-making and juvenile thieves // *International Journal of Adolescence and Youth*. 2008, vol. 14, p. 251–265.

Collins N. L., Read S. J. Cognitive representations of attachment: The structure and function of working models // *Advances in Personal Relationships*. Vol. 5 / Ed. by K. Bartholomew, D. Perlman. London: Jessica Kingsley Publishers, 1994. P. 53–90.

Copes H. Societal attachments, offending frequency, and techniques of neutralization // *Deviant Behavior*. 2003, vol. 24, p. 101–127.

Crick N. R., Dodge K. A. A review and reformula-

tion of social information – processing mechanisms in children's social adjustment // *Psychological Bulletin*. 1994, vol. 115, p. 74–101.

Dale A., Arber S., Procter M. Doing secondary analysis. London: Unwin Hyman, 1988.

Dodge K. A. Social – cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression // *Annual Review of Psychology*. 1993, vol. 44, p. 559–584.

Dodge K. A., Coie J. D. Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's playgroups // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987, vol. 53, p. 1146–1145.

Dodge K. A., Rabine D. L. Returning to roots: On social information processing and moral development // *Child Development*. 2004, vol. 75, p. 1003–1008.

Dodge K. A., Schwartz D. Social information processing mechanisms in aggressive behavior // *Handbook of Antisocial Behavior* / Ed. by D. M. Stoff, J. Breiling, J. D. Maser. New York: John Wiley and Sons, 1997, p. 171–180.

Fontaine R. G., Dodge K. A. Real-time decision making and aggressive behavior in youth: A heuristic model of response evaluation and decision (RED) // *Aggressive Behavior*. 2006, vol. 32, p. 604–624.

Gouze K. R. Attention and social problem solving as correlates of aggression in preschool males // *Journal of Abnormal Child Psychology*. 1987, vol. 15, p. 181–197.

Heaton J. Reworking qualitative data. London: SAGE Publications, 2004.

Henning K., Jones A. R., Holdford R. "I didn't do it, but if I did I had a good reason": Minimization, denial and attributions of blame among males and female domestic violence offenders // *Journal of Family Violence*. 2005, vol. 20 (3), p. 131–139.

Higgins E. T. Personality, social psychology and person-situation relations: Standards and knowledge activation as a common language // *Handbook of Personality: Theory and Research* / Ed. by L. A. Pervin. New York: The Guilford Press, 1990. P. 301–338.

Hinduja S. Neutralization theory and online software piracy: An empirical analysis // *Ethics and Information Technology*. 2007, vol. 9, p. 187–204.

Huesmann L. R., Eron L. D. Childhood aggression and adult criminality // *From Facts, Frameworks & Forecasts: Advances in Criminological Theory*. Vol. 3 / Ed. by J. McCord. New Jersey: Rutgers – The State University, 1992. P. 137–156.

Keltikangas-Järvinen L. Aggressive behaviour and social problem – solving strategies: A review of the

findings of a seven-year follow-up from childhood to late adolescence // *Criminal Behaviour and Mental Health*. 2001, vol. 11, p. 236–250.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

Mann R. E., Hollin C. R. Sexual offenders' explanation for their offending // *Journal of Sexual Aggression*. 2007, vol. 13 (1), p. 3–9.

Maruna S., Copes H. Excuses, excuses: What have we learned from five decades of neutralization research? 2004. Prieiga per internetą: <http://www.shaddmaruna.info/pdf/4%20neutralization%20PROFS.pdf> [žiūrėta 2010 m. vasario 22d.].

Maruna S., Mann R. E. A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions // *Legal and Criminal Psychology*. 2006, vol. 11, p. 155–177.

Marziano V., Ward T., Beech A. R., Pattison P. Identification of five fundamental implicit theories underlying cognitive distortions in child abusers: A preliminary study // *Psychology, Crime & Law*. 2006, vol. 12 (1), p. 97–105.

McCarthy J. G., Stewart A. L. Neutralization as a process of graduated desensitization: Moral values of offenders // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 1998, vol. 42 (4), p. 278–290.

Mills J. F., Kroner D. G. An investigation into the relationship between socially desirable responding and offender self-report // *Psychological services*. 2005, vol. 2 (1), p. 70–80.

Nas C. N., De Castro B. O., Koops W. Social information processing in belinquent adolescents // *Psychology, Crime & Law*. 2005, vol. 11 (4), p. 363–375.

Pettit G. S., Malone P. S., Lansford J. E., Dodge K. A., Bates J. E. Domain specificity in relationship history, social-information processing, and violent behavior in early adulthood // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2010, vol. 98 (2), p. 190–200.

Polaschek D. L. L., Calvert S. W., Gannon T. A. Linking violent thinking: Implicit theory-based research with violent offenders // *Journal of Interpersonal Violence*. 2009, vol. 24, p. 75–96.

Polaschek D. L. L., Collie R. M., Walkey F. H. Criminal attitudes to violence: Development and preliminary validation of a scale for male prisoners // *Aggressive Behavior*. 2004, vol. 30, p. 484–503.

Priestley Ph. „Tik tu ir aš“: individuali kognityvinė-bihevioristinė korekcinė programa. Vilnius: Vaibra, 2008.

Reiss A. J., Farrington D. P. Advancing knowledge about co-offending: Results from a prospective longitudinal survey of London males // *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 1991, vol. 82 (2), p. 360–395.

Schank R. C., Abelson R. P. Scripts, plans, goals and understandings. Inquiry into human knowledge structure. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Associates, 1977.

Schneider D. J. Social cognition // *Annual Review of Psychology*. 1991, vol. 42, p. 527–561.

Sykes G. M., Matza D. Techniques of neutralization: A theory of delinquency // *American Sociological Review*. 1957, vol. 22 (6), p. 664–670.

Snowden R. J., Gray N., Smith J., Morris M., MacCulloch M. J. Implicit affective associations to violence in psychopathic murderers // *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. 2004, vol. 15 (4), p. 620–641.

Tarozienė V. Individualios kognityvinės-bihevioristinės korekcinės programos. „Tik tu ir aš“ efektyvumo vertinimo rekomendacijos. Vilnius: Globali iniciatyva psichiatrijoje, 2009.

Topalli V. The seductive nature of autotelic crime: How neutralization theory serves as a boundary condition for understanding hardcore street offending // *Sociological Inquiry*. 2006, vol. 76 (4), p. 475–501.

Topalli V. When being good is bad: An expansion

of neutralization theory // *Criminology*. 2005, vol. 43 (3), p. 797–835.

Torbeyns J., Arnaud L., Lemaire P., Verschaffel L. Cognitive change as strategy change // *Cognitive Developmental Change: Theories, Models and Measurement* / Ed. by A. Demetriou, A. Raftopoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 186–217.

Visu-Petra G., Borlean C., Chendran L., Bus I. An investigation of antisocial attitudes, family background and moral reasoning in violent offenders and police students // *Cognition, Brain and Behavior*. 2008, vol. 12 (2), p. 143–159.

Walters G. D. Appraising, reaching and conceptualizing criminal thinking: A personal view // *Criminal Behavior and Mental Health*. 2006, vol. 16, p. 87–99.

Wiener R. L., Richmond T. L., Hackney A. A. The psychology of telling murder stories: Do we think in scripts, exemplars, or prototypes? // *Behavioral Science and the Law*. 2002, vol. 20, p. 119–139.

Yun M., Roth M., Terrorist hostage-taking and kidnapping: Using script theory to predict the fate of a hostage // *Studies in Conflict & Terrorism*. 2008, vol. 31, p. 736–748.

Берковиц Л. Агрессия: причины, следствие и контроль. Москва: ОЛМА – ПРЕСС, 2002.

Квале С. Исследовательское интервью. Москва: Смысл, 2003.

NEUTRALIZATIONS OF ADULTS COMMITTING DIFFERENT CRIMES: VARIETY, PREVALENCE AND CONNECTION WITH CRIMINAL EXPERIENCE

Viktorija Tarozienė

Summary

There is a lack of information about neutralizations used by adult criminals who have committed different crimes. Moreover, very little is known about the mechanism of neutralization establishment and changes of prevalence in groups of people with different criminal experience, and the available data are controversial. According to G.M.Sykes, D.Matza (1957), neutralizations are learned together with the conduct of crime and do not change in prevalence with increasing criminal experience. Other researchers conclude that with accumulation of antisocial experience, the need of neutralization reduces. The aim of this investigation was to identify neutralizations of adult convicts who have committed different crimes and to test the effect of criminal experience on neutralization.

There were three goals of the recent study: 1) to identify the prevalence of neutralization in groups of adult convicts who committed property, violence, mixed (robberies) and illegal disposal crimes; 2) to compare the frequency of different neutralizations used by adult convicts who have committed different crimes; 3) to test the effect of criminal experience, as well as of interaction of criminal experience and the type of crime on neutralization. The social information processing model (Crick and Dodge, 1994) complemented with the neutralization process (Sykes and Matza, 1957) was chosen as a theoretical background of the study. We state that neutralizations are the interpretation process in the second step of the social information processing model.

Neutralization of adult men who had committed property (theft), violence (murder, assault), mixed (robbery) and illegal disposal (drugs, alcohol) crimes was investigated. Participants of the research were divided into two groups by the amount of previous convictions. A supra-secondary analysis of data collected during the program "One to one" (Priestley, 2008) was performed. Two investigators coded different types of neutralizations in semi-structured interview protocols about crimes committed by participants ($n = 67$). Coded information about the frequency of different types of neutralization as well as scores of the violence neutralization scale (Agnew, 1994) ($n = 161$) were processed in the further statistical analysis.

The results of the research showed that the types of neutralization were significantly related to the type of crime committed by adult convicts ($p < 0.001$). The prevalence of neutralizations varied in groups of men who had committed different crimes. Men who had committed crimes with elements of violence

(violent crimes and robberies) mostly used *denial of responsibility* and *denial of victim* (above 80% of group participants). Men who had committed crimes without elements of violence (property and illegal disposal crimes) mostly used *denial of harm* (about 85% of group participants). Groups of convicts who had committed different crimes significantly differed in the rates of two neutralizations: *denial of harm* ($p < 0.01$) and *denial of victim* ($p < 0.01$). Men who had convicted property crimes used *denial of harm* and men who had convicted of violent crimes used *denial of victim* more often than convicts in other groups. Results of this investigation show that convicts can use several different neutralizations at a time. There was an insignificant main effect of the amount of criminal experience on the frequency of neutralization ($p > 0.05$). Neither there was a significant interaction between the criminal experience and the type of crime on the frequency of neutralization ($p > 0.05$).

Keywords: neutralization, criminal behavior, criminal experience.

Iteikta 2010-06-16